

УДК 364.42

Олександр Логінов,*канд. юрид. наук, доцент,
заступник завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України***Валерій Барчук,***канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національної академії Служби безпеки України*

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Стаття присвячена дослідженню засобів, спрямованих на забезпечення зайнятості військовослужбовців, звільнених з військової служби, їх систематизації, визначенню характерних рис та особливостей, виявленню недоліків та формулюванню висновків і пропозицій щодо їх удосконалення.

Ключові слова: соціальний захист військовослужбовців, працевлаштування та забезпечення зайнятості військовослужбовців, соціальна та професійна адаптація, соціальна допомога.

Постановка проблеми. Звільнення військовослужбовців після завершення військової кар'єри, їх подальша адаптація до цивільного життя є одним із проблемних питань сьогодення. За період тривалої служби більшість військовослужбовців втрачає цивільну професію або кваліфікацію, не мають необхідних знань, умінь та навичок для успішного працевлаштування в умовах ринкової економіки. У зв'язку з цим особи, звільнені з військової служби, мають значні проблеми з інтеграцією у цивільне середовище.

Ця проблема потребує комплексного вирішення, оскільки є доволі багатоаспектною. Одним із її складників є питання забезпечення зайнятості осіб, які звільнені з військової служби. Розв'язання останнього потребує передусім його дослідження на науковому рівні. Зокрема, необхідна систематизація наявних засобів, спрямованих на забезпечення зайнятості зазначеної категорії осіб, виявлення їх позитивних характеристик та недоліків, визначення шляхів подолання останніх та формулювання пропозицій щодо вдосконалення діючих та запровадження нових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загалом науково-теоретичному розробленню проблем соціального захисту військовослужбовців приділяли увагу у своїх працях такі автори, як О. Верба, В. Пашинський, Ю. Дмитренко; питання соціально-правової адаптації звільнених з військової служби осіб вивчали І. Автушенко, О. Бурак та інші дослідники. Разом із тим проблеми зайнятості, які виникають у військовослужбовців унаслідок звільнення зі служби, на жаль, залишаються поза увагою науковців.

Метою статті є дослідження системи функціонуючих в Україні засобів, що сприяють забезпеченню зайнятості осіб, звільнених з військової служби, їх систематизація, виявлення недоліків, а також вироблення пропозицій щодо вдосконалення механізму забезпечення зайнятості зазначеної категорії осіб.

Виклад основного матеріалу. Передусім вважаємо за необхідне зауважити, що засоби, які розглядатимуться у цій статті, можуть використовуватись як стосовно осіб, які вже звільнені з військової служби, так і стосовно тих, які планують це зробити найближчим часом. І це досить важливо, оскільки остання категорія, ще перебуваючи на службі, має можливість підготувати себе до цивільного середовища і майбутньої діяльності поза військовою службою.

Загалом слід зазначити, що в Україні функціонує значна кількість засобів, спрямованих на забезпечення зайнятості відповідної категорії осіб. У свою чергу, це дозволяє з метою систематизації поділити їх на певні види.

Передусім доцільно виділити міжнародні та національні засоби.

До міжнародних можна віднести ті, що запроваджуються за участю міжнародних організацій, наприклад НАТО, або ж організацій інших країн, наприклад Університет Нурланда в м. Будьо (Королівство Норвегія). До національних – ті, що запроваджені Україною.

Виходячи із зазначеного вище поділу, як міжнародні, так і національні засоби у свою чергу можна поділити на конкретні заходи,

спрямовані на забезпечення зайнятості (наприклад, професійне навчання, підготовка та перепідготовка) й інституції, які ці заходи впроваджують (наприклад, серед міжнародних – це трастовий фонд НАТО, серед державних – Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників анти-терористичної операції, органи соціального захисту населення, центри зайнятості тощо).

Окрім цього, аналіз чинного законодавства України та відповідних міжнародних програм свідчить, що наявні засоби можуть використовуватись стосовно різних категорій осіб, звільнених з військової служби, що, у свою чергу, дозволяє також поділити їх відповідно до таких категорій. Наприклад, можна виділити заходи, що можуть використовуватись особами: звільненими з військової служби та тими, яким надано статус безробітного, яким не може бути надано статус безробітного, але які шукають роботу, яким встановлено групу інвалідності; учасниками бойових дій тощо.

Тепер спробуємо більш детально розглянути особливості наявних засобів. Почнемо із заходів, передбачених програмами, що реалізуються в Україні за фінансовим та організаційним сприянням міжнародних донорів (міжнародні засоби).

Важливе місце у згаданому механізмі посідає Трастовий фонд НАТО зі зміни військової кар'єри на професійну цивільну.

У межах діяльності цього фонду реалізується «Програма НАТО – Україна з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців», яка дозволяє пройти освітній курс та отримати додаткові знання та навички. Перелік курсів різний і залежить від потреб ринку праці в кожному регіоні. Метою програми є підвищення рівня конкурентних можливостей військовослужбовців у разі працевлаштування у цивільному секторі.

В Україні програма розпочалася з проходження військовослужбовцями мовних курсів, згодом були додані дисципліни економічного спрямування. Натепер можливістю пройти перепідготовку скористалися близько десяти тисяч військовослужбовців в 65 різних місцях на території України.

Учасниками відповідних курсів можуть бути військовослужбовці (крім строкової служби) сектору безпеки й оборони, які звільнилися зі служби або заплановані до звільнення протягом року від дати початку курсів [1].

Інший не менш важливий складник зазначеного механізму забезпечення зайнятості – це Проект «Україна – Норвегія» «Перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні».

Метою проекту є перепідготовка осіб, звільнених з військової служби на цивільні спеціальності, подальше сприяння у працевлаштуванні учасників проекту або надання допомоги у створенні власного бізнесу.

Діяльність проекту бере відлік з 2003 року, коли перші 45 військовослужбовців Військово-морських сил Збройних сил України пройшли професійну перепідготовку на базі Севастопольського національного технічного університету [2].

Основу проекту становить професійна перепідготовка осіб, звільнених з військової служби (або тих, які підлягають звільненню) на цивільні спеціальності. Виконавцями основної частини проекту є навчальні заклади України і норвезький університет Нурланда, які організують і здійснюють перепідготовку учасників проекту за обраними спеціальностями. Сьогодні до найбільш затребуваних спеціальностей належать: «Інформаційні технології в бізнесі», «Безпека підприємницької діяльності», «Охоронна діяльність» тощо.

До проекту з метою надання правових консультацій, психологічної реабілітації, допомоги у працевлаштуванні також залучаються громадські організації, фахівці служби зайнятості, податкової адміністрації, підприємства та підприємці в районах виконання проекту.

Фінансування здійснюється Міністерством закордонних справ Норвегії за участю українських партнерів проекту та координується Міжнародним благодійним фондом «Міжнародний фонд соціальної адаптації».

До основних відмінностей проекту «Україна – Норвегія» від аналогічної програми, яка реалізується НАТО, можна віднести:

- підвищені вимоги до осіб, які мають намір пройти курси перепідготовки, а саме: військовослужбовці повинні мати не менш ніж десять років вислуги, а також освітній рівень, не нижчий ніж «бакалавр»;

- освітні послуги з перепідготовки також можуть отримати члени сімей військовослужбовців. Зокрема, протягом 2015–2018 року 1174 дорослих членів сімей військовослужбовців скористалися цією можливістю [3];

- спрямованість на подальше працевлаштування учасників проекту або організацію ними власного бізнесу, що свідчить про якість наданих освітніх послуг.

Серед національних засобів виділяємо насамперед заходи, передбачені програмами Державної служби зайнятості (реалізуються через територіальні органи – центри зайнятості), які фінансуються Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Важливо зазначити, що відповідно до законодавства про державне соціальне страхування на випадок безробіття військовослужбовці, крім пенсійного страхування, обов'язково підлягають страхуванню на випадок безробіття. Обсяг та тривалість матеріальних виплат та соціальних послуг, що надаються таким застрахованим особам, залежить від багатьох факторів.

Враховуючи сказане, можна виділити такі категорії осіб, які можуть скористатись зазначеною програмою:

1. Військовослужбовці, які звільнені зі служби з поважних причин (у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, закінченням строку контракту, за станом здоров'я, систематичним невиконанням умов контракту командуванням, через сімейні обставини або з інших поважних причин відповідно до законодавства про військовий обов'язок і військову службу) без права на пенсію, зареєстровані в установленому порядку як безробітні, готові та здатні стати до підходящої роботи, мають право на отримання допомоги по безробіттю. Її розмір диференціюється залежно від страхового стажу військовослужбовця (тобто періоду, протягом якого він підлягав страхуванню на випадок безробіття), його грошового забезпечення, з якого сплачувались страхові внески, та тривалості безробіття, оскільки розмір допомоги поступово зменшується, що повинно стимулювати безробітного до активного пошуку роботи.

Щодо цієї ж категорії осіб центрами зайнятості у разі неможливості їх працевлаштування у зв'язку з відсутністю на ринку праці підходящої роботи може бути прийняте рішення щодо виплати їм допомоги по безробіттю одноразово для організації ними підприємницької діяльності.

Крім отримання матеріального забезпечення, безробітним можуть надаватися соціальні послуги, які спрямовані на забезпечення відповідності рівня їхньої професійної кваліфікації потребам ринку праці. До основних видів соціальних послуг належать: професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації, профорієнтація, пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні тощо.

2. Військовослужбовці, звільнені зі служби за так званими «негативними» підставами (через службову невідповідність, невиконання умов контракту, позбавлення військового звання тощо).

Такі особи також мають право на визначені законом матеріальні виплати та соціальні послуги, проте допомога по безробіттю буде виплачуватись у мінімальному розмірі

і не буде враховувати їх минулого грошового забезпечення та вислуги років, а загальна тривалість виплати буде скорочена.

3. Військовослужбовці, звільнені зі служби, яким не може бути надано в установленому порядку статус безробітного (наприклад, тому, що особа має право на пенсію) або яким було відмовлено у наданні такого статусу (наприклад, наявна письмова відмова особи від пропозиції підходящої роботи тощо) мають право лише на отримання в центрах зайнятості соціальних послуг щодо сприяння пошуку підходящої роботи, а також на інформаційні та консультативні послуги, пов'язані з працевлаштуванням [4].

Іншим важливим засобом, передбаченим програмою Державної служби зайнятості, є ваучер. Скористатись ним можуть військовослужбовці, які звільнені зі служби, але не зареєстровані як безробітні.

Зокрема, право на одноразове отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності, окрім інших категорій, мають:

- особи, звільнені з військової служби у зв'язку зі скороченням чисельності, штату або за станом здоров'я до досягнення ними загально встановленого пенсійного віку, за наявності вислуги не менше 10 років та які не набули права на «військову» пенсію;

- особи, звільнені з військової служби після участі у проведенні АТО/ООС, з числа осіб з інвалідністю до отримання права на «військову» пенсію [5, ч. 1 ст. 30].

Ваучери видаються Центром зайнятості Автономної республіки Крим, обласними, Київським та Севастопольським міськими, районними, міськрайонними, міськими центрами зайнятості.

На підставі ваучера здійснюються перепідготовка, спеціалізація, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями згідно із пріоритетними видами економічної діяльності, підготовка на наступному освітньо-кваліфікаційному рівні.

Навчання здійснюється закладами професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, підприємствами, установами та організаціями, які мають ліцензію на освітню діяльність, за затвердженням Мінсоцполітики переліком професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер. Особа здійснює вибір професії (спеціальності) відповідно до запропонованого переліку, форма та місце навчання також залишається за нею.

Вартість ваучера встановлюється в межах вартості навчання і не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, визначеного законом на момент прийняття рішення про його

видачу. У разі коли вартість навчання перевищує максимальну вартість ваучера, особа або роботодавець можуть здійснити оплату різниці вартості навчання. Для отримання ваучера особа подає центру зайнятості заяву та необхідні документи, зокрема: копію витягу з наказу про звільнення військовослужбовця з військової служби та інші документи, які підтверджують підставу звільнення; копію учасника бойових дій, копію довідки до акта огляду МСЕК тощо.

Оплата ваучера здійснюється за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття виходячи з його фінансових можливостей [6].

Необхідно звернути увагу на те, що законодавство України окремо виділяє категорію осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню [5].

До цієї категорії також належать військовослужбовці – учасники бойових дій, зазначені у п. 19, 20 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Це, зокрема, військовослужбовці Збройних Сил, Національної гвардії та інших складових сектору безпеки і оборони України, які брали участь в АТО/ООС.

Підприємствам, установам та організаціям, до яких центри зайнятості направляють таких осіб, з чисельністю штатних працівників понад 20 осіб встановлюється квота у розмірі 5 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік.

У даному випадку слід нагадати, що одним із основних напрямів державної політики у сфері зайнятості населення є заохочення роботодавців, які зберігають наявні та створюють нові робочі місця. У зв'язку з цим роботодавцю, який працевлаштовує на нове робоче місце громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці [5, ч. 1, ст. 14] та яким надано статус безробітного, за направленням центру зайнятості, строком не менше ніж на два роки щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений.

Компенсація виплачується протягом одного року з дня працевлаштування особи за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Фонду соціального захисту інвалідів (у разі працевлаштування особи з інвалідністю з числа зареєстрованих безробітних, але якій відповідно до законодавства допомога по безробіттю не призначається) [5, ст. 26].

Наступним національним засобом є програма, що реалізується Державною службою України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції у взаємодії з органами соціального захисту населення.

Загалом дія цієї програми поширюється на учасників антитерористичної операції, а також постраждалих учасників Революції Гідності.

Стосовно безпосередньо військовослужбовців, то скористатися можливостями цієї програми можуть лише категорії осіб, яким встановлено один із таких статусів:

- учасники бойових дій – відповідно до п. 19 і 20 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

- особи з інвалідністю внаслідок війни – відповідно до п. 10-14 ч. 2 ст. 7 зазначеного Закону.

Програма, крім надання допомоги із соціальної адаптації, передбачає проведення заходів, спрямованих на відновлення та вдосконалення професійних навичок і умінь визначених категорій осіб шляхом професійного навчання, надання інформаційних, консультаційних та профорієнтаційних послуг із зазначених питань, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці (професійна адаптація).

Безпосередній механізм організації заходів із соціальної та професійної адаптації визначених категорій осіб затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432 [7].

Згідно із Порядком професійна адаптація осіб за робітничими професіями здійснюється шляхом професійної орієнтації, первинної професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації з урахуванням їхніх навичок, умінь та побажань.

Професійна адаптація організовується і здійснюється за рахунок коштів державного бюджету підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, що мають право в установленому законодавством порядку на здійснення адаптації.

Особа для отримання послуг із професійної адаптації письмово звертається до органу соціального захисту населення за місцем реєстрації або за місцем фактичного проживання (перебування) із заявою. Орган соціального захисту населення з метою активізації процесу професійного самовизначення особи та реалізації здатності до праці, виявлення її здібностей та інтересів видає особі направлення до центру зайнятості або іншої установи на професійну орієнтацію щодо вибору напряму професійного навчання. Надалі з урахуванням висновків професійної

орієнтації орган соціального захисту населення видає особі направлення на професійне навчання за результатами якого особи, які успішно завершили повний курс навчання, отримують один із таких документів: свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації; документ про підвищення кваліфікації тощо [7, п. 14].

Облік осіб, які пройшли соціальну та професійну адаптацію, ведеться Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції за поданням органів соціального захисту населення шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру учасників антитерористичної операції, а для учасників антитерористичної операції, яким встановлено інвалідність, – також до централізованого банку даних із проблем інвалідності.

Висновки.

1. Аналіз функціонуючих засобів забезпечення зайнятості свідчить, що майже всі вони кінцевим результатом мають лише видачу відповідного документа про надані освітні послуги з перепідготовки або підвищення кваліфікації. Натомість кінцевою метою передбачених програм, на нашу думку, повинно стати безпосереднє працевлаштування зазначеної категорії осіб як критерій успішності реалізації заходів щодо забезпечення їх зайнятості.

2. Враховуючи те, що заходами із забезпечення зайнятості охоплюються також і військовослужбовці, які лише плануються до звільнення, необхідно законодавчо зобов'язати «роботодавців» цих осіб створювати належні умови для підготовки військовослужбовців до майбутньої цивільної кар'єри. Зокрема, уповноважити посадових осіб інформувати особовий склад про наявні програми, залучати фахівців для проведення консультацій з таких тем, як написання резюме, особливості проходження співбесіди з роботодавцем та подальшої роботи протягом випробувального строку тощо.

3. Вважаємо за необхідне також запровадження в законодавстві більш чіткої диференціації різних категорій військовослуж-

бовців – потенційних учасників відповідних програм із забезпечення зайнятості залежно від рівня освіти, тривалості військової служби, ступеня втрати працездатності за період служби, а також досягнень під час служби.

4. Законодавство України, що регулює соціальний захист військовослужбовців, виділяє окрему категорію осіб, яким можуть бути надані послуги із соціальної і професійної адаптації, а саме членів сімей військовослужбовців. Разом з тим із розглянутих засобів забезпечення зайнятості цією категорією осіб займаються лише в межах проекту «Україна-Норвегія». Вважаємо, що зазначена категорія осіб повинна знайти належне місце і серед національних програм.

Список використаних джерел:

1. Довідка щодо допомоги НАТО у сфері професійної соціальної адаптації військовослужбовців. URL: http://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/nato-ua-2018.pdf.

2. Проект «Україна – Норвегія» «Перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей в Україні». URL: http://www.mil.gov.ua/content/other/book1_Norway_Total.pdf.

3. Дані про учасників проекту «Україна – Норвегія». URL: <https://ifs.kiev.ua/novini/2018/koriya-dan-pro-uchasnikv-proektu-ukrana-norvegya-u-vesnyanomu-semestr-2018-r.html>.

4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02 березня 2000 р. № 1533-III. Офіційний вісник України. 2000. № 13. Ст. 505.

5. Про зайнятість населення : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5067-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 24. Ст. 243.

6. Порядок видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 207. Офіційний вісник України. 2013. № 26. Ст. 867.

7. Порядок організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432. Офіційний вісник України. 2017. № 54. Ст. 1626.

Стаття посвячена дослідженню засобів, направлених на забезпечення зайнятості військовослужбовців, звільнених з військової служби, їх систематизації, визначенню характерних рис і особливостей, виявленню недоліків, а також формулюванню висновків та пропозицій по їх удосконаленню.

Ключевые слова: соціальна захист військовослужбовців, трудоустроєння і забезпечення зайнятості військовослужбовців, соціальна і професійна адаптація, соціальна допомога.

This article focuses on some means providing employment for retired military personnel. The authors systematize the mentioned above means, as well as define their characteristics and peculiar features, and reveal their drawbacks. They also make conclusions and offers the ways of improving the mentioned above means.

Key words: social protection of military personnel, job placement and employment of military personnel, social and professional integration, social assistance.